

Vestnik.

Znanstvena priloga „Zori“.

Na ta list se posebej ne naročuje. — Izhaja vsaki mesec 15. dne.

Pregled: Ivan Huniad. — Sovremenski pisci celjskih grofov. — Slovanski elementi v venetščini. — Ptuj, peč in tuj. — O grški muziki. — Vzemno delovanje naravnih močij in njih ohranitev. — Literarni vestnik.

Ivan Huniad.

Zgodovinski obraz.

Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

Donava je porudela s krvijo poginivših in ranjenih vojakov. Turki so na vso moč bežali; kristijanje so zmogli. Nekoliko turških ladij se je potopilo, nekoliko so jih kristijanje osvojili, vse pa so bile tako poškodovane, da jih je Muhamed moral sam sežgati, samo da jih ne osvoje kristijanje. Kristijanska vojska je pridrla do grada, donesla je v grad hrane in vojaških stvari, in pomnožila je grajsko posadko z novo, čvrsto vojsko. Huniad je dosegel prvi cilj, pretrgal je grajsko obsadko, in previdel je grad z vsem, kar mu je potrebno bilo, da se dalje more braniti.

Od tega časa ste prežali obe neprijateljski stranki, da druga drugo potolče. Huniad je vsak dan dobival nove vojske, katere je v vsem zbrane bilo nad 15.000 glav, prištevši tudi ono vojsko, ki je bila v gradu. Huniádovo vojsko so zvekševale krdela križarjev, ki so zapuščali plug in rokodelstvo pa vzdigali se na boj, da poginejo za sv. vero, ali pa da premagajo neprijatelje vsega kristijanstva. Huniad je te križarje neprenehoma učil vojniškega reda, kazaje jim, kako je treba boriti se, kako napadati, kako tudi braniti se, in na kaj je treba paziti v vsakej bitki. V nekolikih dneh je Ivan Huniad iz nevredjene trope ljudij vstrojil hlabro, vredjeno vojsko, ki je sklenila raje poginiti, kakor popustiti bojišče neprijatelju.

Dokler je Ivan Huniad tako skrbel, da se kar je mogoče dobro pripravi za napad turški, niso oni sedeli roke križema držé. Po bitvi z ladjami

na Donavi, se sultan Muhamed pri svoji bradi zakolne, da bode v 15 dneh ali osvojil mesto, ali poginil pod njim. Z vsemi silami je napadel grajsko zidovje, in noč in dan je rušil ga s svojimi velikimi topovi. Hotel je zidovje zravnati z zemljo, in tako odpreti vrata svojej vojski, da bi laglje mogla naskakovati in osvojiti mesto. Ali hrabra vojska, ki je v gradu bila, podpirana po junaških Srbih, mestnih stanovalecih, je po noči popravljala, kar so Turki čez dan porušili, in na mesto podrtih zidov je pozidala nove. Turki so se čudili kristijanskej vojski in pripravnosti, ali so vendar le zaupali na svojo silo, da bodo naposled osvojili grad.

Prešlo je že bilo nekaj časa, odkar je bil boj z ladjami na Donavi med Turki in kristijani, ali Turki se čisto nič niso približali svojemu cilju. Sultan Muhamed, ko je slišal, da so kristijanske vojne ladije začele vznemirovati turške obale, sklene pretrgati obsadbo Beligrada, in zato poskušati, če bi se dal kar naravnost osvojiti grad, a videč, da sile kristijanov od dné do dné rastejo, in da mu bo vsak dan še teže osvojiti grad, sklene udariti na grad z naskokom, in tako poskusiti svojo srečo.

Napočil je dan 21. jul. znaten v vojnej povestnici zato, ker je ta dan se pričela in po kristijanih srečno izvršila borba okoli Beligrada. V turškej vojski mogla se je opaziti nenavadna živost, poedini oddelki vojske so se selili z mesta na mesto. Kristijanje so dobro videli, da se Turki pripravljajo na odločno bitev, in zato so tudi oni živo se pripravljali, da bi Turke dobro sprejeli.

Pričela se je bitev med kristijani in Turki. Turki se zaženó naravnost na mesto; Ivan Huniad pa ni hotel za rovi pričakovati jih, nego je z oddelkom svoje redovne vojske s slabo oroženo četo križakov pohitel iz mesta in udaril se s Turki. Tako se je vnela huda bitev med neprijateljema. Po krvavej seči, ki je trajala štiri ure, v kateri so dvakrat Turki pridrli v mesto, pa vsak pot odbiti in izgnani bili, naposled vendar le prevladajo Osmani, se z vso silo v mesto vrinejo, in na mestnem trgu vname se nova seča med strankama. Naposled Turki premorejo v mestu kristijane, ki so se morali umekniti v grad; Turki skočijo za njimi, ali ta pot so mnogi z glavo plačali svojo prenenaglenost in hrabrost.

V tem se je v gradu dogodilo nekaj, kar je vredno omeniti. Ko so se kristijanje umeknili v grad, in ko so Turki za njimi na grad naskočili, bili so poedini tako predrzni, da so šli pod grajsko zidovje. Nek močni Turek se je popel na grajski stolp, kjer je hotel zasaditi turški prapor. Nek Slovan, vojak v gradu, videč namero Turkovo, hotel je posekati ga in sprime se ž njim. Turek je bil močen, in Slovan ni mogel preobladati ga. A videč, da bode kmalu omagal, zgrabi Turka krepko okoli pasa in se ž njim vred s stolpa prevrne v rov, kjer obadva junaške smrti umreta. Boj med Turki in kristijani je trajal še celo noč.

Drugi dan se je nadaljevala bitev. Turki so vsakako gledali osvojiti most, po katerem se je hodilo iz mesta v grad, in katerega so kristijanje naj huje branili, ker so vedeli, da je izgubljen grad, ako izgubé most. Turki so že osvojili bili neke nasipe grajske, in nekateri kristijanje so že začeli dvomiti, da bi se mogli ubraniti. Tedaj zapové Ivan Huniad, da se zapalijo, in z obzidja v turške vrste mečejo klopčiči vmočeni v smolo in žveplo. Ko to kristijanje storé, zapalijo se Turkom halje, in plamen se razlije po turškeji vojski. Turki začnó bežati, s tem pa so še bolj ogenj upihali. V tem izleti Huniad iz grada z vojsko, udari na opllašene Turke, in v kratkem času odžene jih vse ne samo od grada, ampak tudi iz mesta. Mnogi Turki so tu poginili, nekatere so kristijani vjeli, mnogi pa so bili ranjeni. Pri tej priliki je le malo kristijanov poginilo, ali mnogi so bili ranjeni.

Ko so Turki od grada in iz mesta bili pregnani, zapové Huniad vojski, da dobro čuva grajsko zidovje, da popravi vse, kar je v gradu poškodovano, da gleda na neprijateljska kretanja, in da se krepko upré neprijatelju, ako bi jih napal; pa tudi ostro je zabranil, da ne en vojak iz mesta ne smé stopiti, da ne vname kresanja s Turki. Huniad je vedel, da je turška moč velika, in da se je treba bati, zato je hotel, da se pošteno pripravi na upor. Križaki pa nevajeni vojaške ostrosti in ohrabreni vsled zmage, katero so malo preje zadobili nad Turki, grejo iz mesta, udarjajo na poedine Turke in njih čete, in kljubujejo vsej turškeji vojski. Tako se znova začne silna bitev med kristijani in Turki. Zastonj se je upiral Ivan Huniad pre naglosti križakov, zastonj so bili sovéti Ivana Kapistrana, naj pazijo na vojni red, bitev je kakor plamen obliznila vso vojsko, trebalo je tedaj zmagati ali poginiti.

(Konec prih.)

Sovremenski pisci celjskih grofov.

(Dalje.)

V dodatku nahajamo predpravice in oblasti, katere so celjski grofi dobili v listinah, podpisanih od nemških cesarjev in avstrijskih vojvodov.

Kdaj, kde in od koga je ova kronika bila prvič pisana, tega zdaj ne moremo razsoditi do čista. Le ugibati nam je dovoljeno. Najboljši rokopis celjske kronike pisan je l. 1542. Na njegovi platnici beremo lastnoročno opazko piščevo: im 1542 ist dise Cronickben der Graven von Cilli durch den Gōrgen Vinkh geschriben worden. Toda Vinkh ni prvotni pisec kronike, ampak le jeni izdatelj in popravljač. Razvidno je to iz mnogo vpanih dodatkov, katere je posnel iz ogerske kronike, pisane po neotesanem Madžaru Janu Thuróczy-u, in tiskane l. 1536. V predgovoru kronike beremo, ka

se je pisati začela: „zu erren vnd zu einer gedächtnuss“ grofa Hermana II. Ta pa je umrl na den sv. Kolomana l. 1435. Vendar dokončati mogla se je kronikā mnogo pozneje, ker nam še natančno poroča, kar se je gledé celjskih grofov godilo l. 1458. A ne samo jako podučen v domačih rečeh naših grofov javlja se nam pisec, ampak tudi popolnem ne o d v i s e n se kaže od drugih pisateljev, posebno pak od Eneja Silvija. Vse to dela verjetno, ka je nekdo kmalu potem, ko so celjski grofi pomrli, poprejšnje domače zapiske, zaznambe in listine zlasti iz grofovskega arhiva, pobral in sestavil — celjsko kroniko. Prvotni pisec in zaznamovalec bil je gotovo *duhovnega stanu*. Na to vodijo prilične opazke piščeve. Bržej ko ne bil je menih samostana n. pr. pleterškega, kateremu so celjski grofi bili posebni dobrotniki in zaštitniki.

Sicer v kroniki ne nahajamo vzvišenejših zgodovinskih nazorov niti pragmatičnih razsodkov. Tega nima. Ali ponuja nam ova kronika obilo gradiva za domačo povestnico. To pa v jako priprosti, verni in odkritosrčni pisavi. In ta lastnost dela, da jo človek rad prebira, akoravno je pisana v okorni in robati nemščini. Tako nemščino so tedaj sploh govorili po naših ponemčenih mestih, trgih, gradih in samostanih.

Lepo je tudi za pisca, ka svoje zaštitnike brani in zagovarja. To nam dé tem bolje, čem huje drugi sovremenski pisci celjske grofe grajajo — mnogokrat gotovo preostro in krivično. Celjska kronika nam zamore tedaj rabiti kot čistilo in korrektiv.

Prvotnega, izvirnega lica celjske kronike ne znamo. Ono se je v raznih izdavanjih in redakcijah precej izgubilo. Znane nam so doselej posebno tri redakcije ali izdavanja.

Prvo izdanje napravil je: Görg Vinkh l. 1542. Rokopis imel je nekda j doktor Jan. Haid*), potem pa doktor Simbinelli, župnik v Črminjah (Rottenmann). Zdaj je v biblioteki graškega vseučilišča. Ovi rokopis je l. 1777 znani zgodovinar Aqu. Caesar natisniti dal v svojih: *Annales ducatus Styriae*, tom. II.

Drugo izdanje zavrača se tudi v 16. stoletje. Ali kdo ga je sestavil, tega ne vemo. Rokopisov nahaja se nekoliko v c. kr. dvorni knjižnici. Zgodovinar Hahn dal je ovo izdanje celjske kronike tiskati v svoji: *Collectio monumentorum*, tom. II. 1726.

Tretje in poslednje izdanje priredil je: Christoph Solidus von Weisen, jeczo Schuelmeister zu Gonabüttz 1594. Ovo izdanje je najslabše. Širno delo druga ni nego preobloženi spis prvotne kronike. Naphan je z

*) Od tega moža je tudi nemšk popis štajerkih trgov in mest l. 1690. Rokopis še nenatisnen, trohni v graškem Johanneu. Schmutz, Lex. 1. Pis.

brezkritičnimi dodatki iz Bonfinovo zgodovine ogerske in pa iz nirnberške občne kronike Hermana Schedel-na. Nekaj rokopisov ovega izdanja bilo je nekdanj v Zaje-kloštru. Kamor so prešli, se ne vé. Leta 1777 dal je Aqu. Caesar tudi ovo izdanje celjske kronike ponatisniti v *Annales ducatus Styriae*. Rokopis, katerega je rabil, bil je vzet iz črminjske župnijske knjižnice.

Toliko naj zadostuje o raznih izdavanjih celjske kronike. Omenimo še, ka slovenska kronika celjska, katero je sedanji kanonik g. Orožen l. 1854. izdal, ni morebiti kak prevod stare, nemške kronike. Ova knjiga, zbog kronologične natančnosti jako rabljiva, je izvirno delo.

Koncem navajamo iz celjske kronike nekatere opazke, ki utegnejo marsikoga zanimati.

O Frideriku II. pravi kronista, ka je svojo ženo Elizabeto Frangipansko v Krapini umoril: „vndt warn Landt offen mehr (Gerüchte) wie er sy des Nachts, als sy bey einander lagen, in dem Bett hatt erstochen vndt ertodt, vonwegen einer hüpschen Jungfrauen, genannt Veronika, die er gern zu einer Gemal genommen hett, als er sy auch darnach nahm. Veronika Desenička, veli, bila je: „geschlechter mittermessiger Leuth.“

Čudno jo, kar nam celjski kronista poroča o Ivanu Huniadu: „item ist zu wissen, dass dieser hundert Janus aus dem landt Walachey burdig vndt eines geringen rittermessigen geschlechts was. Er was etwan der von Cilli diener vndt lag ihn nur mit dreyen pferdten zu hoff, als man gesagt hat.*)

Smrt Ulrika II. v trdnjavi belgrački popisuje celjska kronika v teh besedah: „des morgens frue hört der khunig (Ladislav Posthumus) vndt der von Cili mess vndt ehe die mess ein endt gewan, schicket Hunadt Lassla, Zilladi Michael**) vndt etlich ander ungarische herrn umb den von Cili, er solt eilendt zu ihm in den Raht kommen, von grosser merklicher Sachen, dem khunig verkündigt warn, darzu mann sein bedurffte vndt ohn ihm nit ausgerichten mechten werden. Nach dieser mess gingk graff Vlrich von Cili in Rath, der vber ihm beschlossen was. Alsbaldt er zwischen sy kam, da wardt er in der vngetreu Hunadt Lassla zu redt setzen, was er zu Vngern thäte, het er nit so viell daheimb in seinen herrschafften, dass er nit bedurffte zu Vngern mer herrschafft vndt guts zu suchenn vndt Ehre an sich zu ziehen. Da antwordt er, er were seinem herrn, den khunig vndt den christlichen glauben zu dienst kommen, aber ihres Guts wolte er, noch bedurffte die nieth. Do zuckt er der vngetreu Hunadt sein

*) V listini kralja Zigmunda 18. okt. 1409. je Ivanov oče Vojk, Srbov sin, imenovan: „miles“ aulae regiae. Pis.

**) Szilágyi Mihály bil je ujec Huniadov: Ladislava in Matije. Pis.

Messer von der scheidt vndt schrey laut zu den seinen, schlagt ihn den vonn Cilli. Der edl von Cili, da er sach, es solt vmb ihn ergehnn, da fing er eines Leuen Gemuth vndt griff ritterlich zu seiner wehr vndt schlug auf den Hunadt Lassla einen geschwinden schlag und hette der ungetreu diesen schlagk nit versetzt vndt aufgefangen, sein ungetreu wehr in wohl vergoldten worden vndt wiewohl er den schlag aufgefang, nach wardt er von dem Cili in das haubt vndt in einen daumen gewundt und schlug ihm das Gehulz ab dem messer undt einen gulden Ring an dem daumen von einander. In dem wardt ein Cammerthur geöffnet, daraus lieffen die, die da verstossen waren, mit schwerten undt mit tartsehen undt schlugen ihn den Edl fürsten von Cili grosse wunden in sein haupt ungt in sein fuss undt da sy ihn nun zu todt erschlugen, da legten sy ihn auf einen tisch undt schlugen ihn sein haubt ab. Dass haupt, das wardt verschickt bies auf den fünfften tag, da wardt es wieder bracht.“

(Dalje prihod.)

Slovanski elementi v venetščini.

Spisal

Davorin Trstenjak.

(Dalje.)

Zbirka slovanskih besed v venetskem narečji.

- Anzana, vrv, fune, iz *anza*, suffiksom: *ana*, staroslov. *anza*, *onsa*, novo-slov. *ože*.
- Antian, tegame, catinus, Tiegel, iz themata: *ant* odkod: *αντη* — *ontl*, *cavus*, teda: *antian*, *vas cavum*.
- Azzo, perche, denn, wenn, starosl. *ače*, frizin. *eče*, novoslov. *če*.
- Antro, altro, novoslov. *utori*, alter.
- Azzo, Zwirn, litev. *akis*: sanski *akšuš*, mreža iz sukanca (cvirna).
- Agheta, Bleiglätte, rusk. *j-agnut*, svetit se, sansk. *edž*, splendere.
- Barbotar, cenciar, slov. *brbotati*, čenčati.
- Batola, čenča, rusk. *botlat*, neumno govorit, srbsk. *batinati*, isto.
- Bava, Zorn, Aerger, starosl. *za-baviti*, offendere, *za-bava*, vexatio. O Diezovi razlagi na drugem mestu.
- Baita, capana, slov. *bajta*, za *bavta*, kakor *zajc*, za *zavec*, sansk. *bhavana*, domus, koren. *bhu*, *bivati*, *baviti se*, commorari.
- Branca, nabrane stvari, srbsk. *branica*.
- Badela, Schaufel, češk. *bodit*, kopat.
- Braduma, goveja živina za pleme, plod, kašubski: *brad*, plod, latv. *brēd*, accrescere slov. *bredji* - *breji*, praegnans.

- Bada, maniera, staroslov. *vada*, na-*vada*.
- Beca, gož, gožvica, slov. *beka*, žolta vrba, iz katere se gožvice delajo.
- Bean, za *bedan*, armselig, slov. *beden*.
- Baia, *baiata*, burla, scherzo, rusk. *bali*, Narrenpossen, lat. oblika je: *fafor*, *fabula* gršk. φα-, φημι; teda je tudi *baiazzo* izvirnovenetska beseda; sem šče spada: *bagia* za *baglia* - *balja*, starosl. *balija*, incantator, ki baje. Diez iz gršk. βαιός, klein, gering.
- Bagio - baljav srbsk. *baljav*, korošk. *bal-hast*, lisast.
- Brancin, rod ribe, litovski *brunšis*, Plötsfisch.
- Brogjar, prasko napraviti, srb. *brujati*, lärmern.
- Bola, mebir, slov. *bula*, mebir na vodi.
- Bria za *brida*, Zaum, staroslov. *bridati*, adstringere, srednjenemšk. iz slov. *bridel*, Zaum, iz *brid*, je z epentetičnim z: *brzda*, *brzdati*.
- Baza, fortuna, staroslov. *vazn*, fortuna, *vazniv*, felix. Diez iz srednonem: *bazze*, Gewinn (?).
- Bognon, enfiato, des Anschwellen, srb. *bunjati*, anschwellen.
- Bodolo, mal debel človek, staroslov. *boteti*, odebljati.
- Borela, Magen von Hühnern, srbsk. rusk. *burag*, Thiermagen.
- Balar, plesati, bulg. *balam*, *baram*, bežim, gibljem se. Diez iz balla, Kugel.
- Britolin, Schneidemesser, slov. *britva*, *britol*, Federmesser, srbsk. *britva*, Taschenmesser.
- Barena, muža, slov. *bara* - *ber-eg*, srbsk. *bara*, česk. *bařine*, rusk. *bar*, melkovodnoe mjesto.
- Burèlo, legno longo, che serve per formare l' impiombatura di un cavo coll' altro, slovaško *burit*, vrtati, izrezati, izdolbsti, lamati.
- Broda, juha, litovsk. *brada*, Jauche, slov. *brodit*, župo raztrosit.
- Bizarin, agnello, slov. *bica*, ovca.
- Burlar, scherzar, rusk. *burnut*, bajke pripovedat, slov. *burka*, Scherz, Posse.
- Baga, Schlauch, srbsk. *bagan*, Lammfell.

(Dalje pr.)

Ptuj, peč in tuj.

O. Caf.

(Dalje.)

* ЛИЪКА spes v КЪНЕ-ЗА-ЛИЪКА je tedaj starinska oblika = ОИЪКА in potler

* ОИЪКА s predlogom u vidi Mikl. ОИЪКАТИ = upati in ufati m. upvati,

staropoljsk. tudi pfač, kakor opfit — obfit überflüssig m. opřvit Psalt. 80
 luž. njezjabki von ungefähr m. nezajapky, persk. pús spes, ter gledè
 a = a = je = o iz oęk prim. slov. prakol = star kol, даже до =
 reziansk. dar do bis in Mikl. доже; srbsk. aspa Ausschlag m. o- in ospe
 naše osepnice; češk. jesep Schotter m. o-, slično tudi srbsk. japad ž. =
 naš osoje, nicina (sic) kraj, kamor solnce ne sija m. odpad; — dalje pa
 = po in pa-s = pos : paberek (paperek) iz pobirati; Mikl. L. 551
 паз(с)ногътъ ungula : pas in nohet, luž. panohť prim. panoga, lit. posnagas
 (Nesselm.) Pferdehuf, sém tedaj ne idò slov. pa žlj (vidi gore), češk-
 pazour Klauē; Kralle itd., nego k kor. pa žiti = rusk. pazit fügen
 sansk. pandž — padž pangere prim. Zeitschr. VI, 319.; пазоуха axilla
 sinus iz пас-д- = пазд- (д je odpadel, kakor v bęz sambucus iz bęzdě-)
 = lotv. padusse, sanskr. dōs brachium, a češk. pa že (a) brachium k gore
 pa žiti, in poljsk. pacha Achselhöhle, rusk. češk. pah inguina iz
 sanskr. pash pasati, kakor slično sanskr. pakša možk. Achsel; паздеръ in
 no- stipula iz pas in dréti; носкомъ cannabis tudi slov. Janež., bolg. iz
 pos-, sanskr. shana (kana) cannabis, prim. kon-oplja, lotv. paskannas
 unechter Hanf; пасрѣкъ Stiefsohn iz pas- in рокъ — рѣкъ servus vidi
 Mikl. sanskr. arbhā puer, češk. parob Knabe, Knecht in rusk. reb-ěta
 Kinder; пасторѣкъ privignus, naš pasterek iz pas- in priponke — тор- =
 ter: n. pr. v-torek Dienstag, которъиъ in котор- = kteri, lit. pas-toras,
 lotv. pas-tars der letzte, pastarīts das letzte Kind einer Mutter, prim. lat.
 posterus in postumus; поз(с)дъ serus, staroprusk. pa(n)sdaun nachher s
 vrinenim a kakor lotv. panskarra m. panskarra in skarra Lumpen: д v
 поздъ je priponka kakor v na-d, pre-d, po-d itd. in v праз-д-ъ otium,
 не-праз-д-а gravida iz праз = прозь per, durch, odsoda prazdn leer, luž.
 prozdny was durch ist, to je: hohl, leer; müssig; nichtig, prim. gore
 атл, in pomene v srbsk. š(t)upalj durchlöchert, hohl, poljsk. szczyły in
 velikorusk. ščuplyj iz ščipati — ščupati — skôp = kneipen — knapp
 = σκίπτειν — σκίπός — κνίπός, a Mikl. L. 853 je v prvem navedku
 m. скѣпнѣти čitati съкоупнѣти conjungere in v drugem prav скѣпнѣти sa
 geizen kakor rusk. skupit' sê; v slovansk. najmer prvotni a = an — on
 na sredini prebaja gdagda v ju (ji) — i n. pr. poljsk. szczupa(k) = ščuka
 Hecht iz skъpa = skjupa = šču— češk. štika; rusk. sip Geier po * sjup
 iz sâp prim. slov. Janež. skopec Habicht, kakor Geier iz gieren, lat. vultur
 iz velle; гнѣснѣти narobe iz gnjusiti (o tem drugokrat več), tako je tudi
 шочт- v a = ošut proizšel iz * sât = sanskr. * shunta, kor. shvi = shu
 tumescere vidi Mikl. соућ in slično Mikl. Radic. 80 снатъ sanctus, tedaj:
 sât = sjut = šut = staropoljsk. Psalt. Małg. 29 ješutnosć in češk. tudi jesut
 ješitný. — Tedaj z = prvinski s v паз-ногътъ m. пас- né pridano po Mikl.
 L. 605 v поздернѣ, kar v поздъ (ondi) с = z sam priznava, prim. lit.

paskuy hinter iz sanskr. *pas-ča* v *pashčât a tergo*, *postea*, retro; *š* v *pas-ča* pa je moral v lit. v *k* preiti, ker tu *č* s a m o iz *t — tj* proizšedši biva, kakor staroprusk. *uka*, *aukts*, lit. *auk-(š)-tas*, lotv. *auk-(s)-ts hoch*, gotsk. *auh-uma*, k čemur prav naš *vys-ok — vis—*, iz uže gotovega sanskr. *učča* *altus* itd. — V. Mikl. RR. 9. se pa poljsk. *zwy-ciêżyé siegen* bez dvojbe samo zaradi *-wy-* (predlog *кѣ* imaš v zapadnjėslov. češk. poljsk. luž. in rusk. = *iz aus*, ogrskosl. tudi *vô*: *vôiti = vûn iti* postali iz *кѣ-*) od vseslov. *vitêz'* — *trga*; menim, ka je Poljake, ker od *vitêz'* razve sestavljenega *z-wy-* nič nêmajô, obçi predlog *wy-* k hibni pisavi *zwy-* po narodnem razumu zavedel, če ravno po Mrongov. v celi poljski državi ne najdeš n i j e d n e g a glagola s predlogoma *z* in *wy-* = *zwy-*, pač pa pri njih bližnjih sosedih le: češk. *z-witêžiti*, luž. *viêcežic* (po Pf. „veraltet“) in rusk. *vitêžit'* *siegen*. Drugaka hiba je v Janež. slov. *vitezinja Ritterin* (*Heldin*) m. *viteginja = вѣтагѣина* prim. *knez — kneginja* kakor *delavec — vkinja* itd. Slednjič k *viti — vitêz'* dodaj Mikl. L. *похваляти — похвалѣ* subjicere in slične: češk. *valeti*, *potykati se*, slov. *zgrabiti se*, *lučati se*, *metati se*, *biti se = boj*, lat. *pugnus — pugna* itd. in gledè *кѣтъ = vytъ* *Antheil*; *Beute*: srbsk. *o d o r a Beute*; *Kleider*; *Rüstung — o-drêti*; *plên* iz *plêti*, *oplêti koga*, odtôda slov. *plenjati v*. *Getreide ausgiebig sein*, poljsk. *plon Beute*; *Flor*; *Ertrag an Früchten*; *łup*, *łupież Raub*; *Beute*; nemšk. *ringen* iz staronemšk. *hringan* *drehen*, *winden* in *σπῶλον, spolium . . .*

(Dalje pr.)

O grški muziki.

K. Glaser.

(Konec.)

Če je prvi glas drugega tetrahorda isti, kakor zadnji prvega, se eden izpusti in iz obeh se napravi

$$\underbrace{b - c - d - e - f - g - a};$$

tak tetrahord se imenuje zvezan, inače ločen.

Če se zvezanemu tetrahordu drugi zvezan naprej postavi in na čelo obema glas A, potem nastane veliki sistem.

Vsak glas sme biti začetnik posebnemu tetrahordu in dobi potem tudi svoje ime.

N. pr.	e — f — g — a — h — c — d — e	doričen	tetrahord.
	d — e — f — g — a — h — c — d	frygičen	"

c — d — e — f — g — a — h — c	lydičen	tetraherd.
h — c — d — e — f — g — a — h	myksolyd.	"
a — h — c — d — e — f — g — a	hypodor.	"
g — a — h — c — d — e — f — g	hypophryg.	"
f — g — a — h — c — d — e — f	hypolyd.	"

Če ravno so imeli Grki tako umetno izmišljen sistem, si vendar niso nobene arije izmislili; samo naravno moč pozamesnega glasa v karakternih intervalih so rabili, da je postala pesem veličastnejša. Posebna zmožnost za lepo obliko in plastiko je zadrževala Grke, da v muziki niso daleč dospeli. Zapustili so nam do zdaj nedosegljiva dela v zidarstvu, slikarstvu, podobarstvu in pesništvu; v vsem so izvrstno razumeli, človeka po zvonajnosti narisati in načrtati; glasa pa niso razumeli za to porabiti, da bi ž njim izrazili, kar se v človeškem srcu godi; niso poznali boja med posvetnim in idealnim svetom in tudi niso želeli zmage idealnega sveta; in ravno v idealnih, v čutih zajema muzika hrano. Ukljubo vsem tem razmeram je muzika ozko zvezana bila s pesništvom. Že v starodavnih časih se je na praznikih boginje Demetre prepevalo in plesalo; takt pri plesu se je ravnal po piščalki. Pri vseh bogoslužnih opravilih se je prepevalo. Ko se je pesništvo krasno razvijalo, je ž njim tudi muzika napredovala; s propadom pesništva je tudi muzika pojemala.

Jonci so začeli slovstveno delovati o junaški pesmi, epični poeziji; rapsodi, ki so te pesmi prepevali, niso potrebovali posebnega načina tona, zarad tega se tudi jonski način ni razvil. Inače pri Dorceih. Ti so bili mirni, resni, domoljubni in zasebni; njihov način tona je jako star in podoben našemu moll. Eoličen način je ognjen in živahen in posebno primeren za vesele pesmice. Terpander je pesmice koval za viteške boje in plese in sicer v strofi. Alkman je pridela antistrofo in Stezihor iz Sicilije epodo. V taki meri je služila muzika javnosti. Pri Eolcih pa je lepšala privatno življenje in eolski pesniki Alcej, Ibik in Anakreon so radi bivali na dvorih gostoljubnih knezov, Pindar 520 — 456 je došel v pesemski poeziji do največje dovršenosti.

Tudi z dramatično poezijo je muzika ozko zvezana. Že Arion je selske igre v dijonizovih praznikih vredil po korih, ki so šteli po 50 oseb.

V svojih pesmicah so opevali dare in čudovitne čine dijonizijeve; cel kor se je razdelil na dva dela, da se je antistrofično popevalo. Še le Laz iz Hermione leta 500 pred Kristusovim rojstvom je dal povod, da so se te pesmice prestrojile v drame ali žaloigre; največ je k temu Tespis pripomogel. Ni prostora tu za to, da bi se na široko opisavalo, kako se je to zgodilo; samo toliko omenim, da obstojijo grške drame iz dveh glavnih delov in sicer iz dialogov in iz pesmi, ki jih kor poje.

Glavna reč so bile najpoprej pesmi; pozneje še le se je pridružil dialog med osebami. Da so se te korične partije prav dostojno izvrševale, za to je vlada skrbela.

Ko je dramatična poezija na vrhuncu slave bila, je tudi muzika dospela do največje popolnosti in to za časa najveljavnejših tragikov, Eshila, Sofokla in Evripida 550 — 450. Pozneje pa Atenčanje niso več mogli dostojno skrbeti za kore, in od tistega časa je začela tudi hirati muzika; samo instrumentalna muzika je skušavala nadomestiti kor in virtuozii so začeli kazati svoje umetnosti, in so si veliko denarja zaslužili. O Amobeju se govori, da je dobil za vsakokrat, ko je igral, v našem denarju po 1000 gold.; izvrstni igralki na piščalko, Lamiji, so Atenčanje tempel sezidali. Na kraljevskih dvorih je živel mnogo piskarjev; n. pr. Dorion na dvoru Filipa, ki je bil macedonski kralj, Aristonik in Kratin v Metimni, Xenodor v Teji, Aristokrat v Tebah, Heraklit v Tarentu. Muzikalna omika je tako splošna postala, da so Temistokla na sumu imeli, da je premalo omikan, ker se je branil pri nekem gostovanju v liro igrati. Ob enem pa je vsahnila Grkom moč stvarjalna in začela se je doba, da so znanstveno začeli preiskavati muziko; tako je Aristotel, Aleksandrov odgojitelj l. 350 pisal o akustičnih razmerah glasa; intervalne razmere je poskušal razjasniti Aristokson 320 pred Kristom.

Ko je bila Grška podjarmljena od Rimljanov, je morala s svojo umetnostjo zmagovalcu služiti, in je s tem umetnost skoro ugonobila.

Kar se instrumentov tiče, so Grki gotovo poznali orientalske in egiptovske; v rabi je bil rog, trobenta, psalter in harfa; izrečno narodna instrumenta sta bila lira in piščalka (flavta). Lira se je igrala s klinčkom iz žlahtnega lesa in slonokosti; m o n o h o r d je po Ptolemeju dvojen, antiforičen in paraforičen, in se je rabil pri podučevanju v petju; kakov je bil instrument, se zdaj ne ve.

Enaka liri je bila forminga, posvečena Apolonu, in je spremljevala veličastne junaške pesmi; bila je lepo izdelana, vložena z zlatom in z biseri. Imenujejo se še: Sambuka, barbiton, epigonij, magadi in simikion, katerih instrumentov pa ne znamo. Lokov Grki niso rabili; tudi niso strun s prsti pritiskovali, da bi jih skrajševali in tako glas zvikšali; za višje glasove so morali nove strune napeti; tako je prê epigonij imel 40 strun.

Piščalk so imeli več vrst; navadna je bila monavl (*μόναυλος*) iz zelenike (buxus), tudi slonokosti; imela je dulec (Mundstück). Prva piščalka je imela samo dve luknjici; pozneje tudi več; morali so za vsak poseben način glasa posebne piščalke imeti; pozneje so vsaj tako daleč dospeli, da so nekaj načinov zamogli na eni piščalki igrati. Tebančan Pronom je neki znal dorično, frigično in lydiško na eni piščalki piskati. Ker pa taki

instrumenti vendar premalo glasov obsegajo, so pozneje rabili siringo: zvezali so namreč po 7 alj deset piščalk v eno celoto, kakor so še zdaj v rabi žveglice; to je bil začetek orgljam v drugem stoletju po krist. rojstvu.

Trobenta in rog jim sta rabila kakor drugim narodom za signal v vojski.

Harmonije, soglasja več posamesnih glasov niso poznali Grki, in čeravno imenuje Evklid svojo knjigo: „Navod za harmonijo,“ Aristoksen „osnutke harmonije,“ Nikomah „harmoniko,“ se mora beseda „*ἁρμονία*“ v drugem pomenu razumevati kakor v sedajnih časih pri modernih narodih. Klasičen je v tej reči izrek Reissmanna „Allgemeine Geschichte der Musik I., 65“ (ki mi je bil vodja pri tem spisku): „Allein die Mehrstimmigkeit sollte erst dann sich ausbilden, als das Christenthum die ungeheueren Schütze des menschlichen Innern bloslegte, und somit der Tonkunst ein Objekt entgegen brachte, welches es in klingenden Formen darlegen sollte; und es vergingen fast tausend Jahre, nach der Verkündigung des Christenthums, ehe die einzelnen Stimmen zum Bewustsein ihrer Selbständigkeit gelangten, aus welchen sich erst dann die Harmonie entwickeln konnte.“

Kar se konečno not tiče, so jih imeli po Burette-u 1620, po Forkelnu 990, po drugih 104; rabili so jih zarad tega toliko, ker so imeli za petje druge in za instrumente druge; znamenja so stojé in ležé v raznih legah in nam ne javijo po zunajni obliki, kakova je harmonija.

Vzajemno delovanje naravnih močij in njih ohranitev.

Dr. Križan.

Naravoslovne znanosti so za izobraženega človeka velike važnosti že zato, ker nje mnogostrano v praktičnem življenju porabiti more; in tudi zato, ker on ravno v naravoslovnih znanostih tako ostro postavnost nahaja, po kateri naravne moči delujejo, kakor malo v katerej drugi znanosti. Ali nam je ne samo velik broj naravnih prikazkov tako znan, da ne poznamo samo zakonov, po katerih se oni dogadjajo, ampak tudi početek in celi tek zakona poznamo takó, da njega tisuč let proračunati zamoremo! Pomislimo samo na prost zakon gravitacije, po katerem se vsa nebeška tela pri svojem gibanju ravnajo.

Kako ostremu in prostemu zakonu pokorava se par, in kako njega moč človek koristno upotrebljuje! No človek neporablja samo moči para, ampak tudi druge naravne moči upotrebljuje on na svojo korist; kar bi ali celo nemogoče ali le žmetno bilo, ako bi naravne sile ne bi tak ostrej postavnosti pokoravale se.

Ker je tedaj glavna naloga naravoslovja, preiskovati zakone, po katerih naravne moči delujejo, zato je vselej velike imenitnosti za celi iz-

obraženi svet spoznati se iznajdenim zakonom. Ravno za tega delj pregovorili bomo tukaj nekaj o vzajemnem delovanju naravnih močij in njih ohranitvi.

Vsaki prikazek more svoj vzrok imeti, in ravno ta vzrok zovemo moč ali silo. Vsaki vzrok stvarja dalje svoj učin, in vsaki učin mora svojemu vzroku enak biti. Tak na primer človek pri vzdiganji bremena ravno toliko moči (kar je ravno vzrok vzdiganja) potrebuje, kolikor je breme težko. Moč opravlja delo, če ona breme kroz stanovitno dolžino pota premagati zamore. Če tedaj na primer človek kamen na neko višavo zdigne, onda opravi on delo. To delo je tem vekše, čem vekša je višina ali čem žmetnejše je breme.

Ker človek in živali močjo delo opravljajo, in ker mašina veliki broj takih močij nadomestiti zamore, zato se tudi o mašini pravi, da delo opravlja. Da je opravljeno delo v neki razmeri z močjo, znamo iz občnega življenja. Mlinar na primer prav dobro zna, da, čem močnejša in bistrejša je voda, tem več se zmelje. Párostroj giblje se tem hitrejše, čem več vode se v par pretvarja. Močen človek mnogo ležej in tudi poprej eno in tisto delo opravi nego slabejši.

Nijedna mašina nestvarja gonilne moči, ampak delajočo moč, katere njej naravne moči davajo, spreminja ona v drugo podobo in ta se nam v opravljenem delu prikazuje. Če človek uro navije, te on peru dáde delajočo moč, katera v peru ne ostane, ampak se nam v drugej podobi, to je v gibanju urnega kazalca prikazuje.

Če v veliko delalnico naravnih močij pogledamo, opazili bomo različne moči, katere delo opravljajo. Mi namreč najdemo težo, vlačnost ali elastičnost, tisk tekočin, gazov in parov. Teža giblje nam stensko, a vlačnost žepno uro, tisk tekočin, gazov in parov giblje mline in druge podobne mašine. No mi bomo še razun omenjenih močij tudi druge v naravi našli, katere iz topline, svitlobe, električnosti, magnetizma in kemičke srodnosti izhajajo. Vse te moči rabi um človeški na svojo korist, ker vse uzrokuje mehanički učin in opravljajo delo.

Da toplina mekaničke moči stvarja, se osvedočimo pri parnej mašini. No mi se tudi lahko osvedočimo, da tudi mehaničke moči toplino uzrokuje, kar nam spet dokazuje, kako so naravne moči med seboj spojene, in kako ena drugo uzrokovati zamore. Nobeno mehaničko delo se namreč ne opravi, brez da se pri njej ne bi toplina prikazovala. Nož, s katerim se hitro kruh razreže, se ogreje, plužno železo pri oranji, žaga pri žaganji postane topla, os na kolih se užge, ako se ne maže. Pa topline ne vzbujajo samo mehaničke moči, ampak tudi kemijska zveza in električni tok uzrokujeja toplino.

Ko si je um človečji že naravno moč vode, ognja, vetra, teže i. t. d. prisvojil, in ko je zakone, po katerih te moči delujejo, že spoznal, povzdignil se je on prama nebu, in glej tudi tam opazil je ravno tiste moči, kakor v naravi. Teža, katera stensko uro giblje in vse na zemljo privlači, opazil je um človeški tudi med nebeškimi telesi. Gravitacija je namreč tista moč, katera v neizmernih daljavah med nebeškimi telesi ravno tak deluje, kakor teža na zemlji. Svitloba in toplina nebeških teles ne razločujeta se bitno od zemeljske in tudi gledé na tvarino so nebeška telesa zemeljskim v neki srodnosti.

Kakor toplina zemeljskih teles različne spremembe tvarin uzrokuje in delo opravlja, tak tudi solčna toplina prirodne sile vzbuja in različne spremembe tvarin uzrokuje. Solnce namreč ne ogrevlje zraka enako, in radi tega počne se on valovati, in tak postane veter. Solnčnoj toplino izparuje se dalje voda. Vzdigajoči pari zgoste se, postanejo megle in oblaki, iz katerih spet deži ali sneži, in tak napajajo našo zemljo in izvirke v njej, iz katerih reke in potoki izvirajo.

Toplina, kakor smo že gori omenili, je vzrok delajočej moči parnih mašin. Dolgo se je mislilo, da človek in živali svojo gonilnost iz ničesa ne stvarjajo. Ko se je pa pri parnih mašinah opazilo, kaj je vzrok njihovi delajoči sili, spoznalo se je, da je človečje in živalsko telo v tem oziru povsema mašinam enako. Kakor namreč mašina svojim žarečim žrelom drva in ogljinje žere, in tak gonilno moč stvarja, tak mora tudi človek jesti, in hrana, katera mu v želodecu zgori, daje mu moč in toplino.

Iz te malo podobe spoznamo že, da med naravnimi silami v resnici neka vzajemnost obstoji, in da prav lahko ena moč drugo vzbuja in se tudi lahko v drugo podobo spreminja.

Zdaj še pa čem dokazati, da se kolikost (veličina dela) sil ne menja, ampak da enaka ostane. Ta zakon poznan je pod imenom vzdržbe ali ohranjenja močij, in mi bomo tukaj dokazali, da ima on svojo veljavo pri vseh prirodnih silah.

Vsaki zna, da človek pri hodu opeša in pri delu se utruji. Čem bolj se človek pri delu napinja in čem delje je to napinjanje, tem bolj se on tudi utruji. Vsakdanja skušnja nas tedaj uči, da človek in živali ne morejo neprestance delati, da se pri delu njihova sila troši, in da je to vzrok utrujenosti. Potrošena moč se počitkom in hrano spet povrati, in človek je spet za delo pripravljen.

Tudi prirodne gonilne moči opešajo, tudi one se pri opravljanji dela troše, in nam se zdi, kakor da so po opraviu zginole. Utež samo tako dolgo stensko uro giblje, dokler na tla ali na drugi kateri predmet ne pride. Gonilna moč, katero je utež uri davala, je delo opravila in je zdaj potrošena,

ker ura ne ide dalje. Utež bi veliko hitrejša na tla padla, da nije morala dela opravljati, to je ure gibati. Ta primer uči nas, da se vse prirodne sile pri opravljanju troše. Tudi voda in zrak pri gibanju mlinov na svojej hitrosti trpita, in to s opravljenim delom razmerno.

Kdo dalje ne zna iz vlastite skušnje, da toplina terajoč različne stroje delo opravlja, in da se pri tem tudi toplina sama troši? Pri kemijski spojinu in razstavi se kemijsko silo tudi delo opravlja, ali tudi ta moč se troši. Električni tok, kakor nam to telegraf najbolj svedoči, opravlja tudi delo, ali tudi ta moč se troši. Iz omenjenih primerov se tedaj učimo, da se vse prirodne sile pri opravljanju dela troše. No, čeravno se prirodne sile pri opravljanju tega ali onega dela troše, ter vendar ne zginejo one, ampak se samo v drugo podobo spremenjajo.

Res je, da se je poprej mislilo, pri trenju in udaru se moč, katera trenje in udar uzrokuje, izgubi, ali Joule znajoč, da vsako trenje in vsaki udar toplino uzrokuje, je svojimi poskusi dokazal, da moč, katera se pri trenju (to je namreč tukaj delo) troši, ne zgine, ampak ona uzrokuje vselej stanovitno množino topline, in stanovitna toplina spet, katera se pri delu troši, vselej stanovitno delo opravlja.

Ker tedaj udar, trenje in mešajoča voda, kakor je Joule s kotačem v vodi gibajočim dokazal, toplino uzrokuje, in toplina se spet v gibajočo moč spremeniti zamore, zato učenjaki*) trdijo, da toplina nije, kakor se je poprej mislilo, drobna kakšna tvarina, ampak jo gibanje najmenjših telesnih čestice uzrokuje.

Moč, katera trenje in udar uzrokuje, se pri tem delu ne vniči, ampak ona se spremenja v gibanje najmenjših čestice telesa, in toplino uzrokuje. Vsi znamo dalje, da se kladivo pri kovanju, nož pri rezanju, žaga pri žaganju i. t. d. ogreje; sila se tedaj pri opravljanju dela ne vniči, če ravno se nam tako zdi, ampak se le v drugo podobo, to je v toplino spremenja.

Dvigne li se na visoko mesto kamen, te se pri tem delu, kako smo že omenili, teža premagati zamore. Pade li ta kamen iz tega mesta na zemljo, te se nam zdi, kakor da se težo poprejšnja sila povsema vniči, no to nije tak. Padajoči kamen namreč uzrokuje druge sile in prikazke, ker mesto, na katero on padne, je toplo, in pri padu sliši se zraven tega tudi zvok. Toplina in zvok sta tedaj podoba, v katero se je teža spremenila, in broj teh močij (to je tistih, katere toplino in zvok vzbujajo) je enak tistej moči, katera je kamen dvigla. Potrošena sila pri vzdiganju nij se tedaj padom vničila, ampak se je v drugi podobi ohranila.

*) Kroenig, Clausius i Maxwell bili so prvi, kateri so trdili, da je tudi toplini vzrok gibanje najmenjših čestice telesnih. Kakvo je to gibanje, se dozdej edino pri plinih zna. Pis.

Tudi sila, katera se pri zgoščevanju malih tvarnih čestice na videz zgubi, prikazuje nam se v toplini, kar nas najbolj pnevmatično kresalo ači.

Pri kemijskej spojini kisleka z vodencem se tudi na videz sila vniči, ali ona se spreminja v prask in toplino.

Znano je, da se pri gorenji kislek z ogljikom spaja. Tudi pri tej spojini opravlja se delo, in sila na videz zgubljenja se je v toplino spremenila.

Kemijske sile uzrokuje toplino, no one uzrokuje tudi električni tok in zamorejo mehničko delo opravljati. Mi znamo namreč, da električni tok vodo v svoje prvine razkraja, in električna sila, trošeč se pri tem, prikazuje nam se v opravljenem delu.

Na videz izgubljenja sila solnčnih trakov v rastlinah, prikazuje nam se v gradbi, to je rastenju rastlin. Ogljenčeva kislina se namreč solnčnimi traki razkraja v ogljik in kislec, ogljikom se rastline gradijo, kislec pa izdišo.

Iz te male podobe tedaj spoznamo, da vselej, ako se prirodna sila pri svojem delovanju na videz vničuje, da se pri tem ona samo v drugo podebo spreminja, in tedaj ohranja.

Literarni vestnik.

D. T.

Slavisches Familienrecht. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doctorwürde an der Universität Strassburg von Paul Turner, Strassburg und London, Verlag von Teubner et Comp. — Pod tem naslovom je na svetlo prišla lično tiskana knjižica v veliki osmerki na 62. stran., ki jo je spisal naš učeni rojak in sodelavec g. Paul Turner. Knjiga sicer ni dovršeno delo, česar tudi od inauguralne disertacije zahtevati ne moremo, vendar v 24. §§. temeljito razlagajo §. 1. Allgemeine Bemerkungen; §. 2. Die Hauscommunion: Zadruga; §. 3. Einzelne Rechtsverhältnisse der Hauscommunion; §. 4. Erweiterung der Hauscommunion; §. 5. Die Županien; §. 6. Entstehung und Schicksal slaw. Staaten; §. 7. Der Adel und die Sklaverei; §. 8. Die Sonderfamilie. Drugi paragrafi govore o zakonu, juternji, o pravnih razmerah med stariši in otroci itd. Pričakujemo od učenega g. pisatelja, da on to v svoji disertaciji osnovano razpravo bode popolnoma izdelal in slovansko pravoslovno literaturo z lepim novim darom obogatil. G. P. Turner, ki je tudi obiskaval angleška vseučilišča in si na svojih potovanjih skoz Angleško, Francosko, Nemško, Švicarsko itd. prilastil obilo praktičnih znanostij posebno na polji nacionalne ekonomije bi bil izvrstna moč na Franc Jožefovem vseučilišču v Zagrebu in mi opozorujemo ono slavno gospodo, ki bode imela upliv pri imenovanjih profesorjev na juridični fakulteti jugoslov. vseučilišča, na to izvrstno učiteljsko moč.

Popravek. Pisatelj članka „Nekaj besed zastran ohranjenja“ itd. v Vestn. 2. str. 31, je Vurnik, ne Viernik. Ured.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba Narodne tiskarne v Mariboru.